

KÜRESELLEŞME, NEOLİBERALİZM VE DEMOKRASİ

Faruk ATAAY* & Ceren KALFA**

ÖZET

Küreselleşme sürecinde demokratikleşme açısından paradoksal gelişmeler ortaya çıkmaktadır. Bir yandan siyasal iktidarın serbest seçimlerle belirlendiği liberal demokratik rejim genel kabul gören alternatifsiz bir siyasal model olarak her geçen gün daha da yaygınlaşırken, diğer yandan yurttaşlık hakları, çoğulculuk ve katılımcılık gibi demokratik ilkeler açısından önemli kısıtlılıklar gündeme getirmektedir. Demokrasinin küreselleşmesi sürecinde, daha çok demokrasinin formel-biçimsel boyutları üzerinde durulduğu ve demokrasinin çok partili yaşamın varlığı ve iktidarın seçimlerle belirlenmesi temelinde tanımlandığı görülmektedir. Ancak, eşitlik, özgürlük, çoğulculuk ve katılımcılık gibi demokratik değerler açısından pek parlak bir tablo ortaya çıkmamaktadır. Bu gelişmeler, neoliberal küreselleşme sürecinde demokrasiye ilişkin bu eğilimlerin geçici bir durum olmadığını ve yerleştiğini ortaya koymakta, “neoliberal demokrasi modeli” olarak adlandırılabilir bir demokrasi anlayışının tanımlanabileceğini ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, neoliberal demokrasi modelinin temel özellikleri incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, Azgelişmişlik, Demokrasi, İnsan Hakları, Sosyal Haklar.

GLOBALISATION, NEOLIBERALISM AND DEMOCRACY

ABSTRACT

The process of globalisation has introduced paradoxical improvements in terms of democratization. On the one hand, the liberal democratic system in which the political power is elected by free elections has been accepted as a global political model with no alternative, and its practice has become increasingly widespread. On the other hand, severe restrictions have emerged on the global scene in terms of democratic principles like civil rights, pluralism and political participation. Democracy is globalised; however, this globalisation of democracy is mostly the globalisation of formal dimensions of democracy. Namely, this global democracy is henceforth redefined based on the existence of a plural party system and free elections. Yet this redefinition has excluded the essential elements of democracy, including freedom, pluralism and political participation. Consequently, the on-going progress in the

concept of democracy demonstrates that we can identify ‘neo-liberal democracy’ as a new model of democracy. Thus, this study aims to analyse the basic characteristics of this neo-liberal democracy.

Keywords: Globalisation, Democracy, Under-development, Human Rights, Social Rights.

Giriş

Günümüzde küreselleşme ile demokrasinin neredeyse özdeşleştirildiği bir atmosferde yaşıyoruz. Öyle ki, günümüzde, küreselleşme sürecinin, otoriter yönetimlerin yıkılıp demokrasinin kurulması doğrultusunda güçlü etkilere sahip olduğu görüşü geniş kabul görmektedir. Oysa, küreselleşme sürecinin başlangıcı sayılan 1973 dünya ekonomik bunalımını izleyen on yıl, dünyanın geniş bir bölümünü oluşturan azgelişmiş ülkelerde, demokrasilerin yıkılıp otoriter rejimlerin kuruluşuna sahne olmuştur. Gerçekten de, Huntington’un da belirttiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uygulanan Keynesçi politikaların sağladığı hızlı ekonomik gelişme ve refah politikaları demokratikleşme yönünde olumlu bir katkı yaparken, 1973 krizi sonrası uygulanan neoliberal politikalar tam tersine olumsuz etkiler yaratarak pek çok ülkede demokratik rejimlerin yerlerini otoriter rejimlere bırakmalarına yol açmıştı (Huntington, 1996: 62). Demokratik rejimlerin tekrar yayılmaya başlaması ise 1990’larla birlikte oldu. Gerçekten de, iktidarın demokratik seçimlerle belirlendiği ülkelerin sayısı 1974’te 36 iken, bu sayı 1995’te 117’ye, 2000’de de 193’e ulaştı (Porta, 2005: 668). Ancak, bu kez de, demokratik standartların düşüklüğü önemli bir tartışma başlığı haline geldi ve demokrasi yayılırken içinin boşaldığı eleştirileri dile getirilmeye başlandı. Gerçekten de, demokratikleşme sürecine damgasını vuran eğilimin, demokrasiyi iktidarın seçimle belirlenmesi ilkesine indirgediği; yurttaşlık hakları, çoğulculuk ve katılımcılık gibi demokratik ilkelerin ise büyük ölçüde göz ardı edildiği gözlenmektedir (Keyman, 2007).

Bu çalışmada, küreselleşme sürecinde demokratikleşmenin paradoksal bir gelişim izlemesi olgusu tartışılacaktır. Özellikle 1990’lardan itibaren pek çok azgelişmiş ülkede demokrasiye geçilir ve böylece dünya üzerindeki ülkelerin çoğunluğunda seçilmiş iktidarlara dayalı yönetimler kurulurken, demokratik değerler açısından arzulanan sonuçlara yeterince ulaşılamaması durumu, üzerinde derinleşilmesi gereken bir sorundur.

Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan demokratikleşme adımlarının eleştirel bir perspektifle ele alınacağı bu çalışmada, küreselleşme sürecinde gündeme gelen neoliberal demokrasi modeli incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın ilk bölümünde kısaca

küreselleşme sürecinde egemen olan ekonomik model ve bu modelin siyasal rejime ilişkin etkileri üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde, küreselleşme sürecinde uluslararası kuruluşların ulus devletler karşısında güçlenmesinin demokratikleşmeye etkileri tartışılacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, ulus devletler ölçeğinde geçerli olan neoliberal demokrasi modeli üzerine bazı genel belirlemeler yapılmaya çalışılacaktır.

Neoliberal Demokrasi Modelinin Ekonomi-Politiği

Bilindiği üzere, küreselleşme süreci, 1973 dünya ekonomik krizi karşısında geliştirilen çözümlere dayanmaktadır. Ancak, bu sürecin demokratikleşmeyi desteklediğini söyleyebilmek mümkün görünmemektedir. Gerçekten de, bu dönemde, küreselleşmeci neoliberal politikalar özellikle az gelişmiş ülkelerde otoriter yönetimlerle özdeşleşmiş, bu dönem için, monetarizm ve militarizmin birlikteliğini vurgulayan değerlendirmeler ağırlık kazanmıştır (Boron, 1985; Huntington, 1996; Gülaıp, 1993: 97-108; Yalman, 1985).

Küreselleşme olarak adlandırılan sürecin temelinde, asıl olarak, dünya ekonomisinin krizine çözüm olarak ortaya çıkan politikalar yatıyordu. Bu politikaları birkaç ana başlık altında incelemek gerekirse, ilk olarak, gelişmiş ülkelerde yaşanan aşırı birikim ve azalan kâr oranları sorunlarına çare olarak düşünülen politikalar üzerinde durmak yerinde olacaktır. Gerçekten de, dünya genelinde korumacı politikalara son vererek, serbest ticarete dayalı yeni bir ekonomik modeli ilk olarak gündeme getiren Batı dünyası olmuştu. 1960'ların sonlarında başlayan ve 1973'te zirveye çıkan bir süreçte, ekonomik krizi derinleşen Batı dünyasının, küreselleşme sürecini başlatırken, temel amacı, azalan kâr oranları sorununa çare bulmaktı. Bu doğrultuda başvuru en önemli politikalarından biri, yeniden bölüştürme programlarının daraltılması, sosyal harcamaların kısılması ve vergi oranlarının düşürülmesi oldu (Wallerstein, 2005: 152-155). Gerçekten de, uygulanan politikaların sonucunda, 1980'lerin başlarından itibaren kâr oranları önemli ölçüde artışa geçti. Ancak, küreselleşme sürecinin en önemli özelliği kâr oranlarındaki artışla ekonomik büyüme, üretkenlik artışı ve tüketim arasındaki bağlantının kopuşuydu. Küreselleşme süreciyle birlikte artan kâr oranları ekonomik büyümeye, yeni yatırımlara ve istihdama yol açmıyordu. İzlenen daraltıcı para ve maliye politikaları sonucunda talep daha az artarken, üretime dönük yatırım cazibesini yitiriyor, yatırımcılar açısından finansal spekülasyon daha cazip hale geliyor, kârlar finans piyasalarına aktarılıyordu. Bu durum, ekonomik büyümenin istikrarsızlaşmasına ve büyüme oranlarının düşmesine yol açarken, tam istihdam ve kitlesel tüketim hedefleri gündemden kalkıyor, dünya genelinde üretimin giderek daha büyük bölümü orta ve üst sınıfları hedeflemeye başlıyordu (Went, 2001: 135-140).

Küreselleşme sürecinin az gelişmiş ülkeler açısından en önemli sonuçlarından biri ise, liberalizasyonun dış ticaret açıklarını iyice arttırması oldu. Dış ticaret açıklarını karşılamak için daha fazla dış borç arayışına giren bu ülkeler kısa vadeli sermaye hareketlerine açılmaktan başka yol bulamıyor; bu da, bir yandan ekonominin finansallaşmasına ve spekülasyon finansal akımların belirleyicilik kazanmasına yol açan, bir yandan da istikrarsızlığı arttıran bir başka önemli gelişme oluyordu. Ekonominin finansallaşması ve kırılabilirlik kazanması, bir yandan derin finansal krizlere zemin hazırlarken, bir yandan da borç sarmalı içinde yeni kredi olanakları sağlamaya ve yabancı sermayeyi çekmeye çalışan az gelişmiş ülkelerin gündemine yapısal uyum reformlarını sokuyordu. Dış kaynak arayışındaki ülkeler açısından yabancı sermayeyi cezbedebilecek koşulların sağlanması ve rekabet gücünün arttırılması büyük önem kazanıyor, bu doğrultuda rekabet gücünü arttırmaya yönelik anti-sosyal politikalar gündeme getiriliyordu. Bu çerçevede, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi için emek piyasalarının esnekliğinin arttırılması ve sosyal harcamaların düşürülmesi sağlanıyor, bu da alt sınıflar açısından çalışma koşullarının kötüleşmesine ve yaşam standartlarının düşmesine yol açıyordu (Chossudovsky, 1999; Went, 2001).

Bütün bu politikaların sosyal hakların geriletmesinden başka bir sonucu olamayacağı açıktı. Dolayısıyla, az gelişmiş ülkeler küreselleşmeye uyum sağlama çabası doğrultusunda demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlayan bir otoriterleşme sürecinden geçtiler. Küreselleşmenin rekabetçi ortamına uyumun işgücü maliyetlerinin kısılmasından geçmesi, eşitsizlikleri ve çatışmaları arttırırken, az gelişmiş ülkelerin demokratikleşme süreçleri açısından son derece olumsuz bir atmosfer yarattı. Ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde teknokrazi eğilimi iyice ağırlık kazandı. Nitekim, pek çok ülkede sivil yönetimler ekonomik krizin aşılmasını ve ekonomik yeniden yapılanmayı başaramadı. Bunun sonucunda toplumsal ve siyasal kriz şiddetlendi ve bu uzayan kriz süreçleri otoriter yönetimleri davet etti (Boron, 1985; Güllalp, 1993: 97-108; Yalman, 1985).

1980'lerin başlarına gelindiğinde, çoğu az gelişmiş ülkede, askeri yönetimler hüküm sürüyordu. Bu rejimler başlangıçta uluslararası kamuoyunun hoşgörüsünden yararlanır ve antidemokratik uygulamalarına pek fazla ses çıkartılmazken, ABD, Avrupa Birliği ve SSCB 1980'lerin başlarından itibaren demokratikleşmeyi teşvik etmeye ve insan haklarına saygıyı vurgulamaya başladılar (Huntington, 1996). Nitekim, uluslararası kamuoyundaki havanın değişmesi, askeri yönetimleri, kontrollü bir demokratikleşme sürecini başlatmaya sevketti. Ancak, bu süreçte demokratikleşme kriterlerinin düşük tutulduğu da gözden kaçmıyordu. İstenen, daha kısıtlı ve kontrollü bir demokrasiydi. Geniş toplumsal yığınların siyasal katılımına dayalı bir demokratik açılım yerine, toplumun depolitizasyonuna dayalı bir kısıtlı

demokratik rejim isteniyordu. Böylece, 1980'lerde, kontrollü bir süreçte askeri yönetimden demokrasiye dönmeye başlanıyor, muhafazakar hükümetlerin başa geçmesi sağlanıyordu. Nitekim, 1980'lere damgasını vuran da muhafazakarlıkla liberalizmin özgül bir sentezine dayanan neoliberal (yeni sağ) hükümetler oldu (Gills vd. 1994).

Neoliberalizm, 1970'lerin derin krizinin parlamenter sistemi yozlaştırması ve yıpratmasını kullanarak politikayı ve demokrasiyi, bürokratikleşme eğilimlerini kullanarak da sosyal politikaları ve sosyal hizmetleri zayıflatıyordu. "Popülizm karşıtlığı" ile siyasal partilerin sosyal politikalar geliştirmesi adeta yasaklanıyordu. Dolayısıyla, az gelişmiş ülkelerde neoliberal hükümetlerce uygulamaya geçirilen demokrasilerde, yurttaşlık haklarının ağırlıklı medeni haklara ve siyasal haklara dayandığını, sosyal hakların ise yeterince gelişmemiş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak, bu politikaların, kırdan kente göç, istihdamın tarımdan sanayi ve hizmetlere kayması, işsizlik, gelir dağılımı adaletinde bozulma gibi sancılı toplumsal süreçleri yumuşatmaya yarayacak sosyal politikalardan yoksun olması, çok geçmeden toplumsal hoşnutsuzlukları iyice arttırıyor, neoliberal partiler açısından temsil krizi yaşanmasına yol açıyordu (Boron, 1999).

1990'lara geçilirken, neoliberal partilerin toplumsal desteği iyice zayıflamaya başlamış, değişim özlemleri kendini hissettirmeye başlamıştı. Öte yandan, sosyalist blokun bu dönemde yıkılması liberalizmin tarihsel zaferi olarak görülmüştü. Böylece, özgüveni artan neoliberalizm açısından bazı demokratik açılımlar yapma zamanının geldiğine karar verilmiş görünüyordu. Nitekim, 1990'lara geçilirken, dünyada, Huntington'un "3. dalga" olarak adlandırdığı yeni bir demokrasi dalgası yükseldi. Bu süreçte, demokratik rejim politik meşruiyetin temel standardı haline gelirken, artan bölgesel ve küresel sorunlar da demokrasiyi zorlamaya başlıyordu (Held, 1997). Nitekim, bütün bu dinamiklerin etkisiyle, yerel ve bölgesel talepler, kültürel haklar, çevre, insan hakları, kadın hakları ve sivil toplumun güçlendirilmesi gibi başlıklar demokratikleşme sorunlarının gündemine girmeye başlıyordu (Lamentowicz, 2003: 74). Böylece, neoliberalizmin çoğulcu bir temelde yenilendiği görülmüyordu. Ancak, bu süreç demokratik idealler açısından çok da sorunsuz değildi. Aşağıda, küreselleşme sürecinde yerleşikleşmeye başlayan bu yeni neoliberal demokrasi modeli incelenmektedir.

Küreselleşme ve Demokrasinin Paradoksu

İçinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinde liberal demokratik rejimler hegemonik hale gelmiş olmakla beraber, liberal demokrasi açısından önemli paradoksların yaşandığı da yaygın kabul gören bir kanıya dönüşmektedir. Anthony Giddens'e göre, liberal demokrasinin yaşadığı paradoks, bir yandan liberal demokratik rejim dünyanın dört bir yanına yayılırken,

bir yandan da demokrasinin kökleşmiş olduğu Batı dünyasında liberal demokratik rejimden duyulan hayal kırıklığının artmasından kaynaklanmaktadır (Giddens, 2000: 87-89). Batıda, bir yandan insanların ezici bir çoğunluğu (%90 civarında) demokratik rejimi onaylarken, bir yandan da politikacılara duyulan güven azalmakta, oy verme oranları düşmekte, siyasal partilere olan ilgi azalmaktadır. Giddens'a göre, demokratik prosedürlere olan inancın azalmasında ve kayıtsızlık halinin artmasında iki olgu öne çıkmaktadır. Buna göre, ilk olarak, politikacıların kamu yararından çok kendi çıkarları için çaba harcadıkları kanısının artması, demokratik prosedürlere ve siyasete olan inancı azaltmaktadır. İkinci olarak da, ulus devletin uluslararası kuruluşlar karşısında güç kaybettiği kanısının artması ve yurttaşların uluslararası prosedürlere katılım olanağının çok kısıtlı oluşu, asıl olarak ulusal düzeyde tanımlanan politik süreçlerin çözüm olanağına sahip olmadığı düşüncesini beslemekte, bu da politikaya olan ilgiyi azaltmaktadır¹ (Giddens, 2000: 87-89).

Giddens'in demokrasinin uzun bir süredir kökleşmiş olduğu Batı toplumları açısından ortaya koyduğu paradoksun bir benzerini de Fareed Zakaria az gelişmiş ülkeler açısından belirlemektedir (Zakaria, 1999: 41-44). Zakaria'ya göre, günümüzde, "demokratikleşmekte olan" az gelişmiş ülkelerde iktidarın seçimle belirlendiği demokratik rejimler hızla yayılırken, yurttaşlık hakları gelişmemekte, çoğu zaman demokratik yollarla seçilmiş iktidarlar anayasal sınırları görmezden gelerek yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmektedirler. Liberal demokrasiden söz edebilmek için, iktidarın özgür ve adil seçimlerle belirlenmesi yanı sıra, hukukun egemenliği, kuvvetler ayrılığı, ifade, örgütlenme, din ve mülkiyet özgürlüklerinin de gelişkin olması gerektiğine dikkat çeken Zakaria'ya göre, az gelişmiş ülkelerde bu konularda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu rejimleri "illiberal (otoriter) demokrasi" olarak adlandıran Zakaria'ya göre, bu ülkelerde demokrasinin mevcut durumu, geçici bir durum ya da bir ara aşama olmaktan çok, yerleşiklik kazanan bir durum olarak görünmektedir (Zakaria, 1999: 41-44).

Giddens ve Zakaria gibi önemli isimlerin değerlendirmelerinde de görüldüğü üzere, günümüzde, hem köklü Batı demokrasileri, hem de az gelişmiş ülkelerin "genç" demokrasileri açısından önemli sorunlar yaşanmaktadır. Ancak, daha önemlisi, yurttaşlık hakları açısından Batı'nın gelişmiş ülkeleriyle az gelişmiş ülkeler arasındaki derin uçurumlar devam etmektedir (Wallerstein, 2005: 160-161). Medeni, siyasal, ekonomik ve sosyal hakları kapsayan "bütüncül yurttaşlık hakları" Batı dünyasıyla sınırlı kalırken, diğer ülkelerde bu türden bir demokratikleşmenin sağlanabildiğini söyleyebilmek mümkün görünmemektedir. Wallerstein'e göre, gelişkin liberal demokratik rejimlerin yalnızca zengin ülkelerle sınırlı olması durumu, asıl olarak, dünya ekonomik sistemindeki ve uluslararası ekonomik

işbölümündeki derin eşitsizliklerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmakta, dünya ekonomik sistemi liberal demokrasinin genelleştirilmesine imkan tanımamaktadır (Wallerstein, 2005: 160-161). Gerçekten de, günümüzde, gelişmiş ülkeler, çelişkilerle ve çatışmalarla dolu bir dünyada refah ve demokrasi adacıkları görünümündedir. Küreselleşme sürecinde artan eşitsizlikleri gidermeye yönelik uluslararası politikaların geliştirilememiş olması, insan hakları ve sosyal haklar konusunda dünyanın değişik ülkeleri ve bölgeleri arasında derin uçurumlar meydana getirmektedir (Marshall ve Bottomore, 2000: 130-134).

Diğer yandan, küreselleşme sürecinin en temel özelliklerinden birisi, uluslararası ve ulusaşırı kuruluşların ulus devletler karşısında güçlenmesi ve ulusal demokrasilerin sınırının yeniden çizilmesi olmaktadır (Held, 1997). Gerçekten de, günümüzde, uluslararası ve ulusaşırı örgütlenmelerin genişlemesi ulus devletlerin egemenliğini aşındırmakta, ulus devletlerin belirli bir toprak parçası ve ulusal topluluk üzerinde hukuk belirleme ve ulusal politika geliştirme yetisini sınırlandırmaktadır. Günümüzün küreselleşen dünyasında, egemenlik, artık, ulusal, uluslararası ve ulusaşırı örgütler arasında paylaşılan, karmaşık ve çoğullaşmış bir yapıya kavuşmuştur (Held, 1995: 194-196). Bu süreçte, uluslararası ilişkiler, uluslararası ve ulusaşırı kuruluşlarda yaşanan değişimler dikkate alındığında, demokratikleşme açısından yine paradoksal gelişmeler yaşandığı görülmektedir (Sklair, 2002: 154-155). Uluslararası kuruluşların ulus devletler karşısında güçlenmesi süreci, bir yandan Birleşmiş Milletlerin kimi girişimleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi örneğinde olduğu gibi insan hakları ihlallerinin önlenmesi gibi konularda bazı önemli adımlar atılmasını sağlamakta ve yurttaşların hak arama özgürlüğü açısından büyük bir ilerleme sağlamaktadır. Ancak, diğer taraftan da, uluslararası finans kuruluşlarının katılım olanaklarının ve demokratik denetim mekanizmalarının sınırlılığı “teknokrasi” eğilimini arttırarak demokrasiyi sınırlayan bir etki yaratmakta ve demokratik haklarda gerilemeye yol açabilmektedir.

Gelişmelere insan hakları açısından yaklaşıldığında, insan haklarının evrensel olarak kabul edilen ve yaptırıma bağlanan en üstün değer olarak kabul edilmesi gibi amaçlar, genel kabul gören demokratik değerlerdir. Ancak, günümüzde geçerlilik kazanan uluslararası sözleşmelere bakıldığında, hem yaptırımların zayıf olmasından, hem de neoliberal küreselleşme yaklaşımının insan haklarını darlaştıran bakış açısının hakimiyet kurmasından kaynaklı kısıtlılıkların yaşandığı görülmektedir. Bir kere, neoliberalizm, insan haklarını iki ana kategoriye bölmekte, ekonomik ve sosyal hakları tanımazken, medeni ve siyasal hakları da neoliberalizme eklemektedir. Daha önemlisi, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin yaptırımını zayıf bırakılarak, insan haklarının korunması konusu belirsizlikte bırakılmaktadır.

Diğer yandan, bazı güçlü ülkelerin dönem dönem başka ülkelere, insan haklarını korumak adına askeri müdahalelerde bulunduğu da görülmektedir. Ancak, günümüzde, güçlü ülkelerin zayıf durumdaki bazı ülkelere “insan hakları” gerekçesini kullanarak yaptıkları bazı müdahalelerin, gerçekte emperyalist amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olduğu eleştirisi dile getirilerek, “insan hakları emperyalizmi” gibi kavramlar ortaya atılabilmektedir. Gerçekten de, günümüzde, insan hakları adına yapılan uluslararası müdahalelere bakıldığında, yalnızca güçlü ülkelerin, yalnızca bazı zayıf ülkelere, üstelik kendi “öznel” değerlendirmeleri sonucunda müdahale edebildiği görülmektedir. Bu durum, bir yandan insan haklarının meşru yollarla yaptırma bağlanması konusunda boşluklar bulunduğunu gösterirken, bir yandan da güçlü ülkelerin zayıf ülkelere yaptığı insan hakları gerekçeli müdahalelerin, güçlü ülkelerin ekonomik ve siyasal çıkarlarını genişletme amaçlı çıkarıcı hareketler olduğu eleştirisine de yol açmaktadır. Bu nedenlerle, insan haklarının araçsallaştırıldığı ve suistimal edildiği ileri sürülmektedir. Dolayısı ile, küreselleşme sürecinin insan haklarının korunması açısından bazı önemli gelişmeler sağlamakla beraber, sorunları bütünüyle ortadan kaldırdığını ileri sürmenin de mümkün görünmediği ortaya çıkmaktadır (Heuer and Shirmer, 1998; Wallerstein, 2005: 158-159; Bartholomev and Breakspear, 2004: 136).

Diğer yandan, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF), İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD), G8 (Sekizli Grup) gibi uluslararası ve Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) gibi ulusaşırı örgütlerin ulusal parlamento ve hükümetlere karşı giderek daha fazla güçlenmekte oluşları da, demokrasi açısından önemli bir tartışma başlığı oluşturmaktadır. Küreselleşme sürecinde ulus devletlerin hala en önemli aktör olmaya devam etmekle beraber, uluslararası ve ulusaşırı örgütlerin taşeronu durumuna düştüğü görülmektedir. Bu durum, Avrupa Merkez Bankası, NAFTA, WTO gibi örgütlenmelerin, demokratik seçimlerle kurulan parlamentoların ve hükümetlerin gücünü sınırlayan, demokratik temsil yeteneğinden ve denetimden yoksun, teknokratik bir yönetim düzeneği oluşturmasına yol açmaktadır (Went, 2001: 25-26, 63-65).

Gerçekten de, Wallach ve Sforza'nın WTO'yu inceledikleri çalışmalarının da ortaya koyduğu üzere, WTO ve temelindeki anlaşmalar geleneksel ticari konuların çok ötesine geçerek, demokrasi ve insan hakları konularında sınırlamalar getirmeye başlamış durumdadır. Yaşanan süreçte, ulusaşırı şirketlerin, WTO'yu kullanarak, insan hakları, tüketici hakları, çevre, gıda güvenliği gibi konularda ilerleme sağlamak için oluşturulan ulusal düzenlemeleri aşmaya ve bu düzenlemeleri şirket çıkarlarına tabi kılmaya çalıştıkları ortaya çıkmaktadır. WTO ve diğer uluslararası ekonomik kuruluşlar, demokratik kurumların ve mekanizmaların

dünya çapında zayıflatılması için kullanılmakta; bu kuruluşlar, karar alma mekanizmalarının, yurttaşların kamusal çıkarları için mücadele verebilecekleri demokratik organlardan, şirket çıkarlarının hakimiyet kurmuş olduğu, demokratik sorumluluğa sahip olmayan, gizli uluslararası organlara doğru kaymasına yol açmaktadır. Bu organlar, kamuya açıklık, şeffaflık, demokratik sorumluluk açısından büyük eksiklikler taşıdıklarından, ulusaşırı şirketlerin ve neoliberal hükümetlerin demokratik mekanizmalarla kabul ettirebilmeleri çok zor olan kararları kabul ettirebildiği ve hükümetleri-parlamentoları bu kurallara uymaya zorlayabildiği anti-demokratik bir mekanizma olarak işletilmektedir. Böylece, ülkelerin WTO kurallarına uygun olmayan alanlarda kamu yararına (çevre, insan hakları, gıda güvenliği vb.) kararlar alabilmesi engellenmektedir. Çocuk emeğiyle üretilmiş ürünlerin yasaklanması, tüketicilerin ve çevrenin korunmasına yönelik önlemler alınabilmesi vb. adımlar engellenmekte, demokratik hakların gelişimi “serbest ticaret ilkesi” adına kısıtlanabilmektedir (Wallach and Sforza, 2002: 19-23, 68-73). Oysa, WTO uygulamalarının tersine, demokrasinin gerçek anlamıyla varlık kazanabilmesi için, kamusal tartışma ve sorumlu katılımın zorunlu olduğu açıktır (Sen, 2000).

Buraya kadar ortaya konan gelişmeler, küreselleşme sürecinin demokratikleşme açısından oldukça paradoksal etkilere sahip olduğunu, bir taraftan demokratikleşme ve insan haklarını geliştirici bazı etkiler yaratırken, diğer taraftan da çoğulculuğu ve katılımcılığı sınırlandıran başka etkiler doğurduğunu göstermektedir.

Küreselleşme ve Neoliberal Demokrasi Modeli

Küreselleşme sürecinin demokratikleşme üzerindeki paradoksal etkileri yalnızca ulus ötesi süreçlerle sınırlı kalmamakta, ulus devlet ölçeğindeki demokratik süreçler üzerinde de benzer çelişkili eğilimlere yol açmaktadır. Bu paradoksal gelişmeler sonucunda, bir yandan siyasal iktidarın serbest seçimlerle belirlendiği liberal demokratik rejim genel kabul gören alternatifsiz bir siyasal model olarak her geçen gün daha da yaygınlaşırken, diğer yandan gelişkin yurttaşlık hakları, çoğulculuk ve katılımcılık gibi ilkeler açısından önemli kısıtlılıklar bulunmaktadır.

Küreselleşme sürecinde yaygınlık kazanan demokrasi anlayışının, asıl olarak, demokrasinin, serbest seçimler, iktidarın seçimle oluşturulması gibi “biçimsel” kurallarını vurguladığı, çoğulcu ve katılımcı siyaset, gelişkin bütünsel yurttaşlık hakları gibi alanları ise gözardı ettiği görülmektedir. Nitekim, çağımızda, bir yandan medya ve siyasal pazarlamaya dayalı siyasetin toplumsal ve siyasal örgütlere olan ilgiyi azalttığı, bir yandan da siyasetin daha manüplatif hale geldiğine dikkat çekilmektedir. Siyasal etkinlik iyice pahalılaştı.

kampanyalara dayanmaya başladıkça, güç odaklarından bağımsız politika seçenekleri yaratılması da giderek zorlaşmaya başlamakta; bu da siyasal katılım isteğini zayıflatan, teknokrasiyi-uzmanlaşmayı arttıran, bireycilik eğilimini yükselten etkiler yaratmaktadır. Bu süreçte, siyasal partilerin teknokratlar karşısında, üniversite ve aydınların da medya karşısında güç kaybetmesi olgusu özellikle etkili olmaktadır (Poulantzas, 2007; Tsoukalas, 1999). Demokratik değerler açısından oldukça sorunlu olan bu eğilimlerin, siyaseti, “toplumsal sorunlara kolektif çözümler bulma uğraşı” olmaktan uzaklaştırıp, kişisel kariyer çabalarının egemenliğine soktuğu, bütün bu sürecin de neoliberal politikalar tarafından beslendiği görülmektedir.

Nitekim, birçok gözlemci, siyasal partilerin de giderek gerçek toplumsal sorunlardan koptuğu, toplumla bağlarının zayıfladığı ve işlevsizleştiği gözlemini yapmaktadır. Siyaseti, toplumsal sorunlara çözüm bulma, iyi ve adil yönetim temelinde değil, parti içi iktidar mücadeleleri temelinde “siyasal rant ve ekonomik nema elde etme etkinliği” olarak gören anlayışın neredeyse bütünüyle egemenliğini kurduğu belirtilmektedir. Siyaset yapma biçiminin ve zihniyetinin, bireysel çıkar elde etme, parasal-siyasal güce ulaşma ve sınıf atlama güdülerinin egemenliğine girdiği, yolsuzluk, rüşvet ve kayırmacılığın arttığı görüşü yaygınlık kazanmaktadır (Keyman, 2007). Nitekim, bu süreci, bir yandan politikanın giderek daha “pahalı” bir uğraş haline gelmesiyle, politikacıların siyasal faaliyetleri ve kampanyaları finanse edebilmek için daha zengin destekçiler bulma gereğinin artması, diğer taraftan firmalar açısından da, çeşitli ayrıcalıklar, kolaylıklar ve destekler elde etmek için hükümetlerle informel ilişkiler geliştirme gereğinin bulunması beslemektedir. Böyle olunca, politikacılarla büyük firmalar arasında bazı “informel” işbirliği biçimleri gelişmekte, adeta “yolsuzluk kurumsallaşmaktadır”. Bu sürecin siyaseti yozlaştırdığı ve siyaset uğraşını kamu yararı için çaba göstermekten çok, kamusal rantlara ve olanaklara ulaşma uğraşına dönüştürdüğü görülmektedir (Wallerstein, 2005: 150-151; Tskoukalas, 1999).

Bu gelişmeler, küreselleşme sürecinde demokrasiye ilişkin bu eğilimlerin geçici bir durum olmadığını ve yerleşikleştiğini ortaya koymakta, “neoliberal demokrasi modeli” olarak adlandırılabilir bir demokrasi anlayışının kavramlaştırılabileceği ortaya çıkmaktadır. Buraya kadar yapılan değerlendirmeler ışığında, neoliberal demokrasi modelinin temel özelliklerinin şu iki ana başlıkta özetlenmesi mümkün görünmektedir.

Bir kere, yeni demokrasi dalgasının en temel özelliği, küreselleşmeyi ve neoliberalizmi veri alması, neoliberalizme uyumlu bir demokrasi perspektifine dayanmasıdır. Günümüzde, neoliberal perspektif, asıl olarak, “olumsuz (negatif) hakları” desteklemekte, sosyal haklar ise büyük ölçüde ihmale uğramaktadır. Dolayısı ile, neoliberal demokrasi

modelinin sosyal hakları genişleten bir reform programından yoksun oluşu, önemli bir eksiklik oluşturmaktadır. Bu durum demokratikleşmeden çok liberalleşmeye hizmet etmekte; demokrasinin katılımcılık ilkesinden çok liberalizmin bireycilik ilkesinin ağır basmasına yol açmaktadır (Boron, 1999). Böylece, medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal hakların birleşiminden oluşan “bütünsel yurttaşlık” anlayışı erozyona uğrarken, sosyal haklar yurttaşlık haklarının bir unsuru sayılmamaya başlanmıştır. Bu durum, devletin yurttaşlara belli kamu hizmetleri sağlaması durumunun da sonunu getirmiş, bu hizmetlerin piyasadan temin edilmesi anlayışı ortaya çıkmıştır (Marshall ve Bottomore, 2000: 107).

Neoliberal demokrasi modelinin ikinci önemli özelliği, çoğulculuğu asıl olarak kültürel farklılıklar temelinde kurgulamasıdır. Nitekim, yeni çoğulcu yaklaşımda “kimlik” kavramı, geleneksel çoğulcu yaklaşımlara ait “çıkarcı grupları” teriminin yerini almış görünmektedir (Wood, 2005: 18-24). Bu durum, toplumsal dinamiklerin siyasal süreçlere yansımaları açısından önemli bir eksiklik oluşturmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşme, bir yandan gelir farklılıklarını ve toplumsal çelişkileri arttırmakta ve bu nedenle toplumsal çatışmaları şiddetlendirmekte iken (Golthorpe, 2002: 4; Clarke, 2001: 96-97), diğer yandan bu çatışmaların siyasal alanda temsilini engelleyecek süreçleri de harekete geçirmektedir. Günümüzde, siyasal partilerin toplumsal dinamikleri kavrama yeteneğini yitirmeye başlaması ve temsil krizine girmesi de bu sürecin kaçınılmaz bir sonucu olmaktadır.

Sonuç

Günümüzde, bir yandan demokrasi küreselleşirken ve farklı dünya görüşlerine sahip çoğu kesim tarafından benimsenen genel bir değer olarak kabul edilirken, diğer yandan da demokrasinin içinin boşaltılması süreci yaşanmaktadır. Bir yandan çok partili siyasal sistem ve düzenli seçimler temelinde tanımlanan liberal demokratik rejimler dünya genelinde yaygınlaşarak çoğu ülkede tercih edilen bir rejim konumuna gelirken, diğer yandan da ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yurttaşlık hakları, çoğulculuk ve demokratik müzakere modelinin yaygınlaşması açısından ciddi sorunlar bulunmaktadır. Demokrasinin küreselleşmesi sürecinde, demokrasinin salt siyasal partiler ve iktidarın seçimlerle belirlenmesi temelinde tanımlandığı, demokrasinin formel-biçimsel boyutları üzerinde durulduğu görülmektedir. Ancak, demokrasinin derinleştirilmesi, eşitlik, özgürlük, çoğulculuk ve katılımcılık gibi değerlerin fazla rağbet görmediği ortaya çıkmaktadır (Keyman, 2007).

Dolayısıyla, günümüzde demokrasinin derinleştirilmesi ve daha çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi modelinin geliştirilmesi ihtiyacı giderek yakıcılaşmaktadır. Özellikle, Giddens’in dikkat çektiği, ulus devletler ile uluslararası ve ulusaşırı kuruluşlar arasında oluşan

büyük demokratik boşlukların giderilebilmesi için, demokrasinin de daha küresel-ulusaşırı duruma getirilmesi gereği doğmaktadır. Aksi takdirde, küresel ekonomideki dalgalanmalar, küresel çaplı teknolojik gelişmeler, ekolojik riskler gibi küresel sorunlar konusunda uluslararası kuruluşların teknokratik mekanizmalarla aldığı kararlara bağımlı kalmaya devam edilecektir (Giddens, 2000: 89-96). Bunlara ek olarak, depolitizasyonun kırılması ve yurttaşlık kültürünün güçlendirilebilmesi açısından, kamusal tartışma olanaklarının geliştirilip alternatif demokratik prosedürlerin denenmesi önemli açılımlar başlatabilecektir. Aynı zamanda, uluslararası kuruluşların daha yüksek demokrasi standartlarını hedeflemek üzere yeniden yapılandırılması, küreselleşmenin olumsuz etkilerini sınırlandırabilir (Cardoso, 2004: 49). Hatta, bu kuruluşların, demokratik olarak işleyen ve bireylerin ekonomik ve medeni hakları kadar sosyal haklarının gerçekleştirilmesine yönelik bir yapıya kavuşturulmaları, gerçek anlamda bir küresel demokrasinin yaratılmasına katkı sağlayabilir (Chase-Dunn, 2002: 58).

SON NOTLAR

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü. Antalya.

** Dr., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü. Antalya.

¹ Giddens'in dikkat çektiği bu soruna Nasström ve Porta da değinmektedir. Nasström'e göre, küreselleşme ulus devletleri zayıflatırken, aynı zamanda modern demokrasi fikrini de zayıflatmaktadır (2003: 812). Porta'ya göre de, ulus devletin uluslararası kuruluşlar karşısında güç kaybetmesi, aynı zamanda seçilmiş politikacıların politika belirleme yetisini yitirmesi anlamına gelmektedir ki, bu durum iktidarı oylarıyla başa geçiren ulusal seçmen topluluğu açısından büyük bir hoşnutsuzluğa yol açmaktadır (2005: 668-669).

KAYNAKÇA

Bartholomew, Amy and Jennifer Breakspear. (2004), "Human Rights as Swords of Empire?", *Socialist Register*, Volume: 40, pp. 135-156.

Boron, Atilio. (1985), "Hobbes İle Friedman Arasında Latin Amerika'da Ekonomik Liberalizm ve Burjuva Despotizmi", Çev. Göksel Türk, *Dünün ve Bugünün Defterleri, Dünya Sorunları Dizisi*, Sayı: 2, s. 9-37.

Boron, Atilio. (1999), "State Decay and Democratic Decadence in Latin America", *Socialist Register*, Volume: 36, pp. 218-226.

Cardoso, Fernando H. (2004), "Globalization vs. Democracy", *New Perspectives Quarterly*, Winter, pp: 46-50.

Chase-Dunn, Christopher. (2002), "Globalization from Below: Toward a Collectively Rational and Democratic Global Commonwealth", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Volume: 581, May, pp: 48-61.

Chossudovsky, Michel. (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve DB Reformlarının İcyüzü*, İstanbul: Çivi Yazıları.

Clark, Simon. (2001), "The Globalization of Capital, Crisis and Class Struggle", *Capital and Class*, Volume: 75, pp. 93-101.

Giddens, Anthony. (2000), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev. Osman Akinhay, İstanbul: Alfa Y.

Gills, B., J. Rocamora, R. Wilson. (1994), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Alan Y.

Goldthorpe, John H. (2002), "Globalization and Social Class", *West European Politics*, Volume: 25, no.3, pp.1-28.

Gülalp, Haldun. (1993), *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, İstanbul: Belge Y.

Held, David. (1995), "Ulus Devletin Çöküşü", Der. S. Hall & M. Jacques, *Yeni Zamanlar* içinde, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Y., s. 189-203.

Held, David. (1997), "Democracy and Globalization" <http://www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/workpap/wp97-5/wp97-5.html>.

Heuer, U. Jens and Gregor Shirmer. (1998), "Human Rights Imperialism", *Monthly Review*, Volume: 49, Number: 10.

Huntington, S. P. (1996), *Üçüncü Dalga: Yirmi Yüzyıl Sonunda Demokratlaşma*, Çeviri: Ergun Özbudun, Ankara: Yetkin.

Keyman, Fuat. (2007), "Demokrasi Tehlikede mi?", *Radikal İki*, 9, 16, 23 Aralık.

Lamentowicz, Woojtek. (2003), "Globalization and Democracy", *Dialogue and Universalism*, No: 7-8, pp: 69-76.

Marshall, T. H. ve Tom Bottomore. (2000), *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, Çeviri: Ayhan Kaya, Ankara: Gündoğan Y.

Nasström, Sofia. (2003), "What Globalization Overshadows", *Political Theory*, Volume: 31, No: 6, pp: 808-834.

Porta, Donatella D. (2005), "Globalization and Democracy", *Democratization*, Volume: 12, No: 5, pp: 668-685.

Poulantzas, Nicos. (2007), *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, Çeviri: Turhan Ilgaz, İstanbul: İletişim Y.

Sen, Amartya. (2000), "Democracy, The Only Way Out of Poverty", *New Perspectives Quarterly*, Volume: 17, No: 1, pp: 28-40.

Sklair, Leslie. (2002), "Democracy and the Transnational Capitalist Class", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, No. 581, pp.144-157.

Tsoukalas, Konstantinos. (1999), "Globalization and the Executive Committee: Reflections on the Contemporary Capitalist State", *Socialist Register*, Volume: 35, pp. 56-75.

Wallach, L. ve M. Sforza. (2002), *DTÖ Kimin Ticaret Örgütü?: Şirket Küreselleşmesine Direnmek İçin Nedenler*, Çeviri: Deniz Aytas, İstanbul: Metis Yayınları.

Wallerstein, Immanuel. (2005), *21. YY'da Siyaset*, Çeviri: T. Doğan ve E. Abadoğlu, İstanbul: Aram Yayınları.

Went, Robert. (2001), *Küreselleşme: Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar*, Çev. Emrah Dinç, İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Wood, Ellen Meiksins. (2003), *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, Çeviri: Ş. Artan, İstanbul: İletişim Y.

Yalman, Galip. (1985), "Popülizm, Bürokratik Otoriter Devlet ve Türkiye", *11. Tez*, Sayı: 1, s. 16-69.

Zakaria, Fareed. (1999), "İlliberal Demokrasinin Yükselişi", Der. ve Çev. Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori (seçme yazılar)* içinde, Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 41-57.